MATEMATIK EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISHNING ILMIY ASOSLARI

Ochilova Laylo Temirovna
Buxoro davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Xudayberganova Laylo
Buxoro davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ekskursiyalar cheksiz imkoniyatlarga ega va o’quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantiruvchi mashg’ulot hisoblanadi. Shu bilan birga **ekskursiya** bolalarni tabiat bilan tanishtiruvchi ish shakllaridan biridir. Maqolada matematik ekskursiya tashkil etishning ilmiy asoslari haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: ekskursiya, geometrik shakllar, ekskursiya turlari, matematik ekskursiya, matbuot, tarixiy obida.

Аннотация. Экскурсии имеют неограниченные возможности и считаются видом деятельности, развивающим творческую активность учащихся. В то же время экскурсия является одной из форм работы, знакомящей детей с природой. В статье рассматриваются научные основы организации математической экскурсии.

Ключевые слова: экскурсия, геометрические фигуры, виды экскурсий, математическая экскурсия, пресса, исторический памятник.

Annotation. Excursions have unlimited possibilities and are considered an activity that develops the creative activity of students. At the same time, the excursion is one of the forms of work that introduces children to nature. The article discusses the scientific foundations of organizing a mathematical excursion.

Keywords: excursion, geometric shapes, types of excursions, mathematical excursion, press, historical monument.

Kirish.

Mamlakatimizda matematika 2020-yildan ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. O‘tgan davr ichida matematika ilm-fani va ta’limini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirildi.

O‘quvchilar matematik fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalasi bilan ularda to‘g‘ri, aniq, qisqa matematik nutqni o‘stirish masalasi uzviy ravishda bog‘langandir. Matematika o‘qitishning asosiy vazifalardan biri o‘quvchilarga hisoblash, o‘lchash va grafik ko‘nikmalarning ma’lum aniq sistemasini hosil qilishdan iborat, boshqacha aytganda bu sistema eng sodda amallarni bajarishdan iborat bo‘lib, ko‘p marta takrorlash hisobiga avtomatizmgacha yetkazildi. Bu vazifani yetarlicha baholamaslik amalda bolalar bilimlari sifatining pasayishiga olib keladi.

ISSN 3030-3907

Adabiyotlar tahlili. V.A.Sichinava fikricha, ekskursiyaga muhim rol o‘ynaydigan ko`rgazmali vositalar 3 turga bo`linadi:

- ✓ ekskursiya marshrutidagi haqiqiy(asosiy) ekskursiya obyektlari;
- ✓ qo‘shimcha illyustrativ materiallar(gid portfelidagi ko`rgazmali materiallar);
- ✓ so‘zli-obrazli material ekskursiyani olib boruvchi mahoratiga bog`liq bo`lib, voqealarni yorqin tushuntirib berish evaziga erishiladi.

O'quv ekskursiyalari - bu tabiiy sharoitda turli obyektlar, hodisalar va jarayonlarni kuzatish va o'rganish imkonini beruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish shakli hisoblanadi.

Ilg'or pedagoglar o'quv ekskursiyalariga katta e'tibor bergan. N.K.Krupskaya bolalarni "hayot kitobi" ni o'qishga o'rgatish usullaridan biri sifatida to'g'ri tashkil etilgan ekskursiyalar haqida ma’lumot berib o’tadi.

O'quv ekskursiyalarini tashkil etish va o'tkazish metodikasi T. P. Gerasimova, M. A. Nikonova, E. A. Chernov, A. E. Bibik va boshqalarning ishlarida to'liq ochib berilgan.

Har bir ekskursiyani tashkil etish uch bosqichni o'z ichiga oladi:

1. O`qituvchi va o`quvchilarni bunga tayyorlash;
2. Ekskursiya o‘tkazish;
3. Qabul qilingan materialning taqdimoti.

O'qituvchining o'quv safarini o'tkazishga tayyorgarligi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ekskursiya mavzusi, maqsadi va vazifalarini shakllantirish;
2. Marshrutni tanlash, uni yerda bilish, ekskursiya obyektlarini o‘rganish;
3. Ekskursiya davomida to‘xtash joylari soni va joylarini aniqlash, o‘quvchilar uchun individual va guruh topshiriqlarini tuzish;
4. Talabalarni ekskursiyaga tayyorlashning mazmuni va usullarini tanlash.

Har qanday zamonaviy darsda bo'lgani kabi ekskursiyalarni o'tkazish uchun ham xuddi shunday talablar qo'llaniladi. U o‘quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlashni rivojlantirishi, tarbiyalashi, ijtimoiy taraqqiyot talablariga javob berishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi, o‘ziga xos ichki mantiq va tashkilotchilikka ega bo‘lishi, ya’ni pedagogik jarayonning “bir qismi” bo‘lishi kerak. Ekskursiyalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni takrorlash va takomillashtirish bilan bir qatorda ilmiy tadqiqot ishlari olib boriladi, o‘quvchilar yangi g‘oyalarga ega bo‘ladilar, ko‘nikma hosil qiladilar, yangi bilim oladilar.

Joylashuvga qarab **matematik ekskursiya** uchun bir nechta variant mavjud:

- ✓ tabiatda (park, o'rmon, plyaj, maydon, maktab hovlisi va boshqalar);
- ✓ aholi punkti, qishloq, shahar ko‘chasi, turar-joy binosi hovlisi;

ISSN 3030-3907

- ✓ korxonada (zavod, pochta, lift, buxgalteriya, do'konlar)
- ✓ muzeyda (masalan, o'lkashunoslik muzeyida);
- ✓ maktabda (oshxona, kutubxona, dam olish maskani);
- ✓ aralash.

Matematik ekskursiyalar:

- kuzatish, e'tibor, xotirani rivojlantirish;
- fikrlash va nutqni yaxshilashga hissa qo'shish;
- ular atrofdagi voqelikdagi hodisalarni yaxshiroq boshqarishga o'rgatish;
- yangi matematik bilimlarni, shu jumladan dastur materialidan mustaqil ravishda kashf qilish imkoniyatini ta'minlash;
- o'quv materialini yaxshiroq tushunishga yordam berish, uni tushunish, o'zlashtirishni osonlashtirish;
- tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shish;
- o'rganishga bo'lgan qiziqishni saqlash va chuqurlashtirish, motivatsiyani yaxshilashga imkon beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR. Ekskursiyalar tarbiyaviy maqsadlarga erishish bilan bir qatorda jamoaviy munosabatlarni, vatanparvarlik, estetik va boshqa shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga, o'quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlashga va kasbiy yo'nalishga yordam beradi.

Ekskursiya dars shakli sifatida barcha maktab o'quvchilarida sog'lom qiziqish va o'rganishga chanqoqlikni qo'llab-quvvatlaydi, chunki u tajriba orqali o'rganishni, amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

O'quv ekskursiyalari o'ziga xos xususiyatga ega va o'ziga xos farqlarga ega. Ulardan eng muhimi shundaki, ta'lim muassasasidagi o'quv ekskursiyalari nafaqat dam olish, balki faol faoliyat turi, uning maqsadi fanning o'quv rejasi bilan qat'iy tartibga solingan mehnatdir. Shu munosabat bilan ekskursiyalarning turlarga bo'linishi pedagogik maqsadga muvofiqligi bilan belgilanadi.

Mazmuniga ko'ra o'quv ekskursiyalari *mavzuli* va *keng qamrovli* bo'linadi.

Mavzuga oid ekskursiyalar muayyan mavzuni yoki mavzuning bo'limini o'rganish bilan bog'liq holda o'tkaziladi. Ushbu ekskursiya o'z mazmuniga ko'ra, u bag'ishlangan faqat bitta mavzuga to'liq mos keladi.

Bitta mavzu doirasidagi murakkab ekskursiyalar bir nechta mavzu yoki bo'limlarga xizmat qilishi mumkin.

Ta'lim maqsadlariga ko'ra ekskursiyalar **dastlabki**, **joriy** va **yakuniy** turlarga bo'linadi.

Dastlabki ekskursiyalar mavzuning ma'lum bir bo'limi yoki mavzusini o'rganishga qiziqish uyg'otish uchun juda foydali. Ularning maqsadi sinfda xususiyatlari o'rganiladigan obyekt haqida umumiy tushuncha berish, tushuntirish

ISSN 3030-3907

va mazmuni keyinroq ochiladigan faktlarni to'plashdir. Odatda, dastlabki ekskursiya mavzuning yangi bo'limiga yoki o'quvchilar uchun yangi bo'lgan mavzuga kirishdan boshlanadi.

Joriy ekskursiyalar darslarda dasturning bo'limlarini o'rganish bilan parallel ravishda individual masalalarni aniqlash va ularni chuqurroq o'rganish maqsadida olib boriladi.

Yakuniy ekskursiyalar o'rganilayotgan bo'lim yoki mavzu oxirida o'tkaziladi. Bunday ekskursiyalar odatda pedagogik nuqtai nazardan juda samarali bo‘ladi: o‘quvchilar darsda allaqachon ma’lum hajmda olgan bilimlarga ega bo‘lib, ekskursiya bu bilimlarni chuqurlashtiradi va konkretlashtiradi, yangi faktlar bilan boyitadi, bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi. Shu tariqa bilimlar mustahkamlanadi, bo‘lim yoki mavzuni o‘rganish muvaffaqiyatli yakunlanadi, ularning mazmunini voqelik bilan bog‘lanishi ta’minlanadi.

O’quvchilar faoliyatining xususiyatiga ko'ra ekskursiyalar **illyustrativ** va **tadqiqotga** bo'linadi.

Joylashuviga ko`ra ekskursiyalar **ishlab chiqarish ekskursiyalari**, tabiat qo`yniga sayohatlar, ilmiy va ilmiy-texnika muassasalariga ekskursiyalar, muzeylar, ko`rgazmalar va boshqa maxsus vaqtinchalik va doimiy faoliyat yurituvchi ob`yektlarga ekskursiyalarga bo`linadi.

Ekskursiya uchta komponentdan iborat - **shou**, **hikoya** va **amaliy vazifalar**, ular bir-biri bilan o'zaro bog'liq. Namoyishsiz ekskursiya ma'ruza yoki suhbatga aylanadi. Hikoyasiz bu shunchaki diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish tajribasi.

Ekskursiyada ko'rsatish va aytib berish nisbati ekskursiya mavzusiga, obyektlarning tabiatiga, gidning mahoratiga va boshqa ma'lumotlarga bog'liq.

Ekskursiya ish shakli sifatida o'quv materialini olish va o'zlashtirishning o'ziga xos usullari, usullari va usullariga ega, ularni bilmasdan va hisobga olmasdan o'qitishni to'g'ri tashkil etish va tashkil etish mumkin emas.

Ekskursiya arafasida o`qituvchi quyidagi ishlarni amalga oshiradi: a) o`quvchilarga ekskursiya maqsadini tushuntiradi; b) obyektni umumiy ma'noda tanishtiradi; d) o‘quvchilarga ekskursiya materialini tushunish uchun zarur bilimlarni beradi; e) ekskursiya rejasi bilan tanishtiradi; f) talabalarni uchrashuv vaqti va joyi, ekskursiya yo‘nalishi haqida xabardor qiladi; g) xavfsizlik qoidalarini tushuntiradi.

Barcha tayyorgarlik ishlari talabalarning ekskursiyaga qiziqishini uyg'otadigan tarzda tuzilishi kerak.

Har bir ekskursiya uchta asosiy qismdan iborat: kirish, asosiy qism va xulosa.

ISSN 3030-3907

Kirish va xulosa asosiy qismdan odatda ekskursiya obyektiga aloqador emasligi bilan farq qiladi.

Ekskursiyaga kirishning o'ziga xos xususiyatlari bor. Kirish ekskursiya mavzusining mazmunini ochib beradi va ob'ektlar ko'rsatilganda ekskursiya davomida ko'rsatiladigan asosiy masalalarni yoritadi.

Kirish shakli yorqin va ixcham, mazmunan o‘rinli bo‘lishi kerak.

O'qituvchi darhol ekskursiyachilarning e'tiborini jalb qilishga intilishi kerak, chunki ekskursiyaning boshlanishi ekskursiyachilarda ekskursiya haqida birinchi taassurotni shakllantirish vaqtidir.

XULOSA. Matematik ekskursiya davomida quyidagilarni tashkil qilishimiz mumkin:

-tabiatda, aholi punktlarida kuzatish, kuzatilayotgan faktlarning qonuniyatlari va xususiyatlarini aniqlash;

-o’quvchilarning amaliy ishi, ular davomida ular kinestetik kanal orqali o'zlarining hayotiy tajribasini to'playdilar.

Xulosa qilib, ekskursiya natijalari umumlashtiriladi va mavzu bo'yicha umumiy xulosalar chiqariladi. Xulosa o'quvchilarning ekskursiyada ko'rgan va eshitganlarining ma'nosi va ahamiyatini mustahkamlaydi va mavzuni yana bir bor tushuntiradi.

REFERENCES

1 Jumayev M.E. Matematika o‘qitish metodikasi (OO‘Y uchun darslik)Toshkent. . “Turon-Iqbol” 2016-yil.

2. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G‘. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (OO‘Y uchun darslik.) Toshkent. “Fan va texnologiya” 2015-yil.

3. Jumayev M.E., Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. (O O‘Y uchun) Toshkent. “O‘qituvchi” 2018-yil

4. Temirovna, Y. K. O. L. (2024). DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL SPEECH IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. Confrencea, 5, 151-155.

5. Ochilova, L., & Xudoyberdiyeva, L. (2024). METHODOLOGY FOR ORGANIZING A CIRCLE “FUNNY MATH” IN THE PRIMARY CLASS. Modern Science and Research, 3(6), 94-99.

6. Temirovna, O. L. (2024). Development of Logical Thinking in Mathematics Lessons in Primary Classes. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(4), 289-294.

ISSN 3030-3907